NAUJI AKMENS AMŽIAUS PAMINKLAI LIETUVOS–BALTARUSIJOS PASIENYJE

Vygandas JUODAGALVIS

2001 m. spalio–lapkričio mėn. buvo žvalgomas Lietuvos–Baltarusijos pasienio ruožas Lazdijų rajone. Darbai buvo vykdomi KVAD užsakymu.

2000 m. Lietuvos–Baltarusijos pasienio ruožą Lazdijų rajone žvalgė Gintautas Zabiela (žr. *ATL 2000 metais*, V., 2002, p. 212–215). Buvo surinkta istorinė medžiaga, žodinė tradicija, aprašyti kultūros ir gamtos objektai, tačiau dėl nepakankamo finansavimo platūs žvalgymai nebuvo atlikti. 2001 m. pagrindinis dėmesys skirtas archeologijos vertybių paieškoms atliekant žvalgomuosius tyrimus.

Žvalgymų metu nuolat iškildavo sunkumų, siekiant tiksliai nustatyti ir planuose pažymėti iškastų šurfų vietas. Didžioji žvalgyto ruožo dalis yra miškuose, toli nuo kokių nors konkrečių nekintančių objektų. Vienintelis daugiau ar mažiau pastovus objektas žvalgytame pasienyje – sienos žymėjimo stulpas. Visur, kur buvo įmanoma, buvo stengtasi susieti žvalgomuosius šurfus su pasienio stulpais.

Archeologines radimvietes vengta vadinti vien tik kaimų pavadinimais dėl šių priežasčių: ne visuomet aiškios, ypač miške, kaimo teritorijos ribos; tas pats kaimo pavadinimas sutinkamas skirtingose vietose, pvz., *Pertaku* vadinami vienkiemiai ir kaimai net penkiose vietovėse ir prie Maros, ir prie Igaros upių, o *Sventijanskas* žemėlapiuose nurodomas abipus Baltosios Ančios žiočių bei dešiniajame Nemuno krante, kuris jau priklauso Baltarusijai.

Jau žvalgymų metu buvo pastebėta, jog patogiau visą pasienio ruožą suskirstyti į atskiras dalis, susijusias su upėmis ir kitais vandens telkiniais. Visas žvalgytas pasienis buvo padalintas į 5 zonas.

Žvalgymų zona 1 apėmė pasienio atkarpą nuo Lietuvos–Lenkijos–Baltarusijos sienų sankirtos Maros upės pakrantėmis iki pasienio stulpo 0030, stovinčio 500 m į V–PV nuo Akuniuočio ežero. Žvalgyti pradėta nuo Lietuvos–Lenkijos pasienio tvoros. Mara – srauni ir šalta upė, žvalgyto ruožo vietose iki 8 m pločio. Prie Lenkijos pasienio Maros upės krantai nuolaidesni, dirvožemiai smėlingi.

Maros 1-oji gyvenvietė (Kapčiamiesčio sen., Stalų girinikija, Justinavo miškas). 60 m nuo pasienio stulpo 0003, pasroviui į Marą iš kairės įteka bevardis numeliuoruotas upelis. Vietovė, kaip perspektyvi, jau buvo užfiksuota studijuojant žemėlapius prieš žvalgymus. Šurfams buvo parinkta kalva, iš R ir P pusių juosiama bevardžio upelio slėnio. Kalvos pietiniai šlaitai smarkiai apardyti apkasų, vakariniai – suartos pasienio juostos. Paviršiuje radinių neaptikta, tik vėliau, prie pat išartos pasienio juostos ir tvoros buvo aptikta skaldytinio dalis. Kalvoje ir abipus upelio slėnio buvo iškasta 11 šurfų, penkiuose iš jų buvo ap-

tiktas kultūrinis sluoksnis. 4 m^2 dydžio ir 80 cm gylio šurfas 4 buvo iškastas PR kalvos dalyje, ant keliuko, vedančio link numelioruoto upelio, antroje terasoje. Šurfo sienelėse stebėti šie sluoksniai: 8–10 cm miškožemis; 12–20 cm pilkai rudas smėlis; 5–10 cm rudas smėlis; 12–20 cm juodas su degėsiais smėlis; 30 cm rudas smėlis, giliau – geltonas švarus smėlis su smulkiais akmenukais. Iš viso šurfe 4 surinkti 87 titnaginiai radiniai, daugiausiai rudo ir juodo smėlio sluoksniuose. Aptikta retušuotų skelčių ir nuoskalų, dirbinių fragmentų, ilga skeltė (42:13 pav.), skaldytinis 40 cm gylyje (42:12 pav.). Šurfai 5–7 buvo iškasti P ir PR kalvelės dalyje. Šurfų sienelėse stebėta analogiška stratigrafija kaip šurfe 4. Šurfe 5 buvo aptiktos 5 titnago nuoskalos, o šurfe 6 surasti 46 titnaginiai radiniai, tarp jų – nuoskalų, skelčių, skaldytinis ir gremžtukas. Iš viso Maros 1-ojoje gyvenvietėje buvo surinkti 143 titnaginiai radiniai, tačiau tarp jų nėra aiškiai chronologiškai apibrėžtų tipų. Preliminariai senovės gyvenvietė skiriama mezolito–neolito laikotarpiui.

Kuodžių radimvietė (Kapčiamiesčio sen., Pertako girininkija) yra 400 m į V nuo Akuniuočiaus ež. V kranto, tarp Kuodžių miško kvartalų 103 ir 104. Kvartalinėje proskynoje buvo aptikti titnaginiai gremžtukas ir skeltė. Radimvietėje buvo iškasti 3 šurfai, tačiau nei radinių, nei kultūrinio sluoksnio neaptikta.

Žvalgymų zona 2 apima atkarpą Igaros upelio pakrantėmis nuo Akuniuočio ežero iki Zatokos slėnio pelkės (pasienio stulpas 0064). Igara – vingiuotas 12 km ilgio kairysis Juodosios Ančios intakas pelkėtais, vietomis statokais terasiniais krantais. Kairiajame upelio krante, priklausančiame Lietuvai (Kapčiamiesčio sen.) buvo aptiktos 7 titnaginių radinių radimvietės.

Igaros 1-oji radimvietė yra 120 m į R nuo vieškelio Kapčiamiestis–Gardinas ir 150 m į Š nuo Igaros kairiojo kranto. Miško proskynoje buvo aptikti 6 titnaginiai radiniai: 4 nuoskalos, retušuota skeltė ir gremžtukas. Proskynoje ir šalia jos buvo iškasti 2 šurfai, tačiau nei radinių, nei kultūrinio sluoksnio juose neaptikta.

Igaros 2-oji radimvietė yra 1,2 km į R nuo Kapčiamiesčio pasienio užkardos, 50 m į Š nuo Igaros kairiojo kranto. Mineralizuotoje pasienio juostoje buvo surasta 14 titnaginių radinių, iš jų 2 buvo aptikti žvalgomajame šurfe, kurio sienelėse fiksuoti iki pat įžemio sumaišyti sluoksniai. Tarp radinių pasitaikė 4 skeltės, gremžtukas-grandukas, 2 retušuotos skeltės ir dirbinio nuolauža.

Igaros 3-oji radimvietė yra Ančios girininkijos, Pertako miško 33 kvartale, 1,3 km į V nuo vieškelio iš Kapčiamiesčio į Varviškę, 200 m į Š nuo kairiojo Igaros kranto, numelioruoto upelio, įtekančio į Igarą, dešinėje pusėje. Per smėlėtą pušimis apaugusią kalvelę nutiesto keliuko pakraščiuose buvo surinkta 11 titnaginių radinių, tarp jų 2 skaldytiniai, grandukas (42:3 pav.), kombinuotas dirbinys, retušuota nuoskala.

Igaros 4-oji radimvietė yra kairėje numelioruoto upelio pusėje. Ant miško keliuko buvo aptikti titnaginiai nuoskala ir neaiškios paskirties dirbinys.

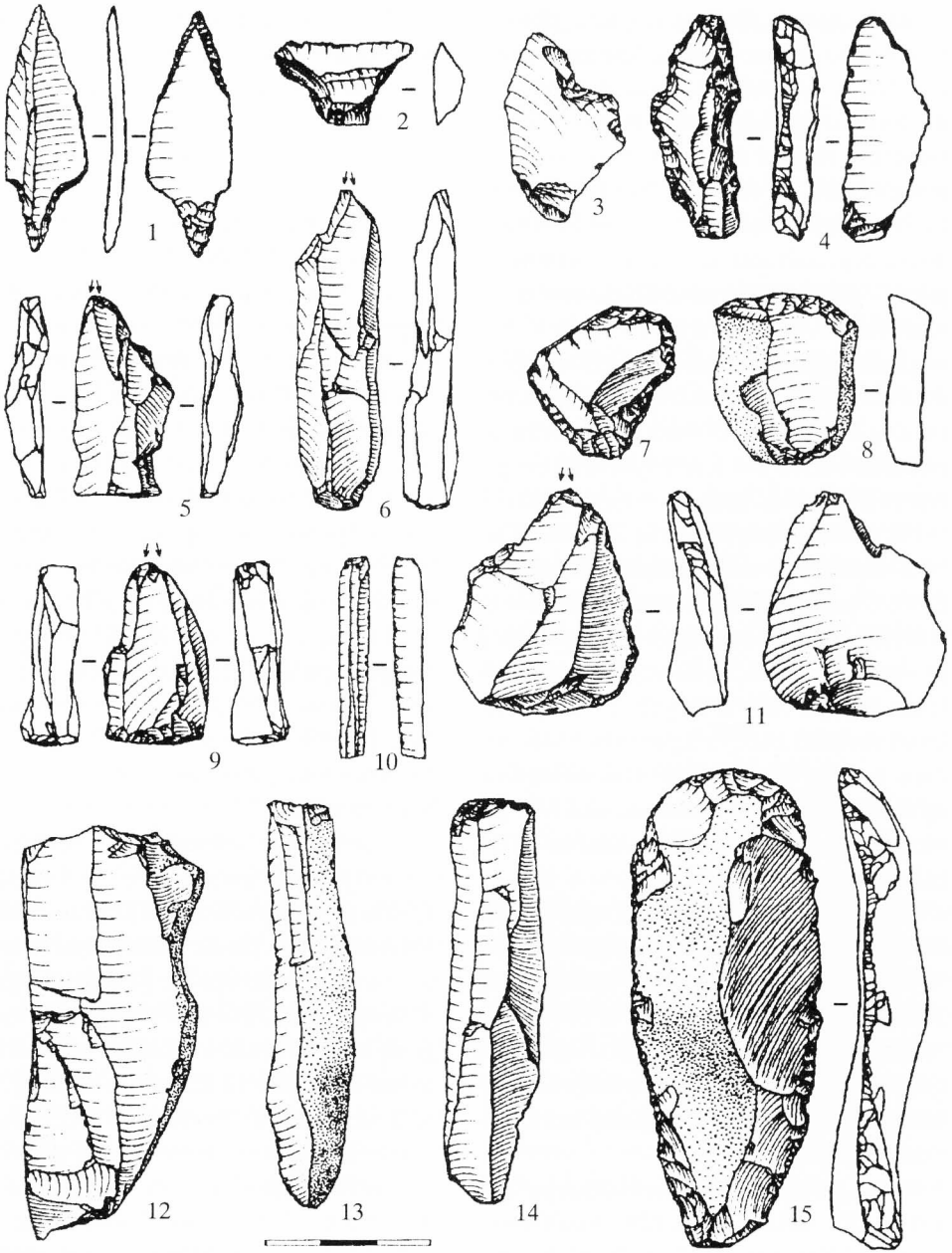

42 pav. Titnaginiai radiniai. *V. Jankauskaitės pieš.*
Fig. 42. Flint finds.

Varviškės 7-oji radimvietė. Pietinis Varviškės kaimo pakraštys atrodė archeologiškai perspektyvus – lygi sausa pieva ir Igaros–Juodosios Ančios bei Juodosios Ančios–Nemuno santakos. Tokios vietos ypač buvo mėgiamos akmens amžiuje. Tačiau paviršiuje jokių radinių nebuvo aptikta. Buvo iškasti 3 šurfai, tačiau juose kultūrinio sluoksnio neaptikta. Vienintelė nuoskala buvo surasta šurfe 43.

Žvalgymų zona 4 apėmė kairįjį Nemuno krantą nuo šiaurinio Varviškės miško pakraščio iki Baltosios Ančios žiočių. Čia buvo žvalgytos Bugiedos, Simaniškės ir Sventijansko (Kapčiamiesčio sen.) kaimų apylinkės.

Bugiedos 1-oji radimvietė. Kairėje Serguškės upelio pakrantėje, 175 m į V nuo jo žiočių Nemune buvo iškastas šurfas 66, kuriame surasta titnaginė nuoskala. Kultūrinis sluoksnis neaptiktas.

Bugiedos 2-oji radimvietė yra kairiajame Serguškės upelio krante, 500 m į V–ŠV nuo jo žiočių. Ant takelio, kairėje vieškelio Bugieda–Simaniškė pusėje aptikta 10 titnaginių radinių, tarp jų skaldos, nuoskalų, skaldytinio dalis ir dirbinio (gremžtuko?) fragmentas.

Bugiedos 3-oji radimvietė yra ariamame lauke, 150–170 m į ŠV nuo Serguškės upelio žiočių. Aptikta 16 titnaginių radinių, tarp jų – 3 retušuotos nuoskalos ir 4 paleolitinės išvaizdos patinuotos skeltės.

Sventijansko 1-oji radimvietė. Vakarinėje Sventijansko kaimo (Kapčiamiesčio sen.) dalyje, 700 m į PR nuo Baltosios Ančios žiočių ir 200 m nuo Nemuno kairiojo kranto, ariamose dirvose tarp pil. Prapiesčio ir Daugevičių sodybų surinkta 30 tinaginių radinių, tarp jų 2 skaldytiniai, 2 rėžtukai, grandukas ir retušuota nuoskala. Radiniai būdingi mezolito laikotarpiui. Pasak vietinių gyventojų, 1958 m. Nemuno potvynio metu buvo išplauta daug titnaginių radinių. Kultūrinio sluoksnio šurfuose neaptikta.

Sventijansko 2-oji gyvenvietė yra ant aukščiausios Nemuno terasos, Sventijansko miško 8 kvartale, 500–550 m į V nuo tilto per Baltąją Ančią, 400 m į ŠV nuo Nemuno kairiojo kranto. 50 m miško keliuko atkarpoje buvo surinkti 63 titnaginiai radiniai, tarp jų – retušuotų skelčių ir nuoskalų, 5 rėžtukai ir trapecija, pagaminta iš storos patinuotos skeltės be patinos retušo vietoje (42:2 pav.). Gyvenvietėje buvo iškasti penki 1 m^2 dydžio šurfai, kurių vienas, aptikus kultūrinį sluoksnį, buvo išplėstas į 4 m^2 žvalgomąją perkasą. Perkasos sienelėse, po miškožemiu buvo aptiktas 5–6 cm storio rudas humuso sluoksnis, talpinęs didžiąją radinių dalį. Giliau – 5 cm storio nesuardytas geltono smėlio kultūrinis sluoksnis. Žvalgomoje perkasoje surinkti 159 titnaginiai radiniai: 91 nuoskala, 42 skeltės, skaldytinis, 25 retušuoti titnagai, tarp jų 9 rėžtukai (42:6, 9, 11 pav.), retušavimo įnagis (42:4 pav.), gremžtukas. Dauguma titnaginių dirbinių būdingi paleolito–ankstyvojo mezolito laikotarpiui.

Sventijansko 3-oji gyvenvietė yra 120 m į R nuo Sventijansko 2-osios gyvenvietės, 250 m į V nuo tilto per Baltąją Ančią. Titnaginiai radiniai buvo pasklidę 150 m ilgio miško keliuko atkarpoje, aukštutinėje Nemuno terasoje. Paviršiuje buvo surink-

ti 89 titnaginiai radiniai, būdingi įvairiems akmens amžiaus laikotarpiams. Daugumą sudarė paleolitui arba ankstyvajam mezolitui būdingi dirbiniai. Abipus miško keliuko buvo iškasti 2 šurfai, viename jų buvo aptiktas stambus gremžtukas (42:15 pav.) ir skeltė (42:14 pav.). Radiniai slūgsojo 15–27 cm storio oranžinio smėlio sluoksnyje, kuris sudaro nesuardytą gyvenvietės kultūrinį sluoksnį.

Sventijansko 4-oji radimvietė buvo aptikta iškasus 2 žvalgomuosius šurfus Baltosios Ančios pakrantės II terasoje, 20 m nuo dešiniojo kranto ir 200 m nuo upės žiočių. Abejuose šurfuose surasti 39 titnaginiai radiniai, tačiau kultūrinis sluoksnis suardytas anksčiau čia buvusios sodybos.

Žvalgymų zona 5 apėmė kairįjį Nemuno krantą nuo Baltosios Ančios žiočių kairės pusės iki Gerdašių kaimo (Leipalingio žiočių sen.). Pirmieji titnaginiai radiniai buvo aptikti prie pat tilto per Baltąją Ančią, bet atrodo, jog jie bus nuslinkę nuo aukštesnių terasų. Kylant nuo tilto keliuku į Š iki aukštutinės terasos buvo surinkta 20 titnaginių radinių.

Sventijansko 5-oji gyvenvietė buvo aptikta iškasus 2 žvalgomuosius šurfus kairiajame Baltosios Ančios krante, ant aukštutinės terasos, prie kelio nuo Baltosios Ančios tilto išsišakojimo į Krivonis ir Gerdašius, 40–45 m į ŠV nuo geodezinio ženklo 101,6. Po 10–20 cm storio velėnos ir juodžemio sluoksniu buvo aptiktas 12–33 cm storio oranžinio žvirgždo kultūrinis sluoksnis, slūgsojęs ant raudono stambiagrūdžio smėlio. Kultūriniame sluoksnyje aptikta keletas smulkių sudegusių kauliukų ir 165 titnaginiai radiniai. Rinkinį sudaro nuoskalos, skeltės, skaldytinis, svidrinis įkotinis strėlės antgalis (42:1 pav.), vidurinis rėžtukas (42:5 pav.), gremžtukas, retušuotos skeltės. Dar 16 titnginių radinių, tarp jų gremžtukas (42:8 pav.) buvo aptikti ariamoje dirvoje, šiauriau. Tai, jog dauguma radinių buvo aptikta žvalgomuosiuose šurfuose, o ne ariamoje dirvoje, leidžia tikėtis, jog kultūrinis sluoksnis nuo arimo smarkiau nenukentėjo. Titnaginiai radiniai yra būdingi paleolito laikotarpiui.

Sventijansko 6-oji radimvietė yra ant aukštutinės Nemuno terasos, 100 m į R nuo Sventijansko 5-osios gyvenvietės. Miško keliuko, vedančio iš Sventijansko į Gerdašius, paviršiuje, atkarpoje iki 63 ir 64 miško kvartalų riboženklio buvo surinkti 68 titnaginiai radiniai, tarp jų gremžtukas, 2 grandukai ir rėžtukas. Radiniai įvairialaikiai.

Sventijansko 7-oji gyvenvietė yra 400 m į V nuo kairiojo Baltosios Ančios kranto, 100 m į Š nuo Nemuno kairiojo kranto, ant aukštutinės terasos. Aptikus titnaginius radinius ant miško kelio iš Sventijansko į Gerdašius, buvo iškasti trys 1 m^2 dydžio šurfai ir 4 m^2 žvalgomoji perkasa. Žvalgomojoje perkasoje buvo aptiktas geltono smulkiagrūdžio smėlio su angliukais kultūrinis sluoksnis, vidutiniškai 15 cm storio, o po juo – 60 cm gylio duobė, užpildyta pilku anglingu smėliu su gausiais titnaginiais radiniais, kurių daugumą sudarė gamybos atliekos. Duobė ištirta nevisiškai, tad jos skersmuo dar neaiškus. Iš viso žvalgomojoje perkasoje buvo surinkti 723

tinaginiai radiniai, tarp jų gremžtukas-grandukas (42:7 pav.), pora įtveriamųjų ašmenėlių, 10 sunaudotų skaldytinių, dirbinių nuolaužų. Analogiškos struktūros ir turinio duobė buvo aptikta šurfe 63 – čia taip pat daugumą sudarė gamybos atliekos, tuo tarpu dirbinių labai nedaug, tarp jų – įtveriamasis ašmenėlis (42:10 pav.).

Iš viso gyvenvietėje buvo surinkti 978 titnaginiai radiniai ir viena smulki keramikos be priemaišų šukelė. Titnaginiai radiniai skiriasi nuo anksčiau apžvelgtų radimviečių savo smulkumu ir nuspaudimo technikos vartojimo pėdsakais. Gyvenvietė datuotina ankstyvuoju–viduriniuoju neolitu.

Gerdašių 1-oji radimvietė yra 200 m į V nuo Gerdašių girininkijos miško 64 ir 65 kvartalų riboženklio, 200 m į Š nuo Nemuno kairiojo kranto. Ant keliuko iš Sventijansko į Gerdašius buvo surinkta 13 titnaginių radinių, tarp jų grandukas, rėžtukas ir retušuota nuoskala. Žvalgomajame šurfe nei radinių, nei kultūrinio sluoksnio pėdsakų neaptikta.

Gerdašių 2-oji radimvietė yra 1,65 km tiesiąja į R nuo Baltosios Ančios tilto, aukštutinės Nemuno terasos pakraštyje, 60–70 m nuo kairiojo kranto, po aukštos įtampos elektros linija, nutiesta per Nemuną į Baltarusiją. Smėlingame dirvožemyje buvo surinkta 11 titnaginių radinių, daugiausiai skaldytinių atnaujinimo nuoskalų.

Lietuvos–Baltarusijos pasienio Lazdijų rajone žvalgymo metu buvo aptikta 30 akmens amžiaus radimviečių, iš kurių penkiose užfiksuotas kultūrinis sluoksnis. Žvalgytas 35 km ilgio ruožas, iškasta septyniasdešimt 0,5–1 m^2 dydžio šurfų ir trys 4 m^2 dydžio žvalgomosios perkasos, surinkta apie 2000 titnaginių radinių. Lietuvos akmens amžiaus paminklų žemėlapis pasipildė naujais Maros ir Igaros pakrančių gyvenviečių bei radimviečių pavadinimais.

NEW STONE AGE MONUMENTS AT THE BORDER OF LITHUANIA – BELORUS

In autumn of 2001 a section of 35 km at the border of Lithuania – Belorus was explored in the Lazdijai district, South Lithuania. The main heed was paid to the search of archaeological valuables using exploring excavations. 70 test pits and 3 trenches were dug out on the banks of the Mara, Igara, Baltoji Ančia and Nemunas Rivers. 30 new Stone Age findsites and settlements dated to various periods of the Stone Age were disclosed, as well as 2000 flint finds collected.

KLAIPĖDOS – LIEPOJOS KELIO TRASOS 0–11,5 KM ŽVALGOMIEJI ARCHEOLOGINIAI TYRIMAI

Algimantas MERKEVIČIUS, Rėda NEMICKIENĖ

2001 m. VU ir Kretingos muziejaus žvalgomoji archeologinė ekspedicija, kurioje dalyvavo R. Nemickienė (vadovė), doc. dr. A. Merkevičius, doc. dr. V. Šimėnas ir Kretingos muziejaus Istorijos skyriaus vedėjas J. Kanarskas, atliko žvalgomuosius archeologinius tyrimus planuojamo platinti Klaipėdos–Liepojos kelio ruože, 0–11,5 km. Planuojama platinti dešinę kelio pusę, į R nuo esamo kelio. Kelio trasa prasidėjo Jakų kaime nuo magistralės žiedo. Didžioji trasos dalis ėjo perarta pieva. Ekspedicijos metu trasos ruože buvo iškasti 26 šurfai. Iš viso buvo ištirtas 26 m^2 dydžio plotas. Šurfuose nei kultūrinio sluoksnio, nei archeologinių radinių nerasta.

Buvo žinoma, kad netoli trasos yra du archeologiniai objektai. Vienas iš jų – Slengių kapinynas nuo trasos yra gana tolokai. Kitas archeologinis objektas – Aukštkiemių–Plucių kapinynas. Jis prasideda Klaipėdos–Liepojos kelio septintojo kilometro pabaigoje. Jo ilgis P–Š kyptimi – apie 300 m, V–R kryptimi – apie 200 m. Kapinynas yra didelėje kalvoje, apie 700 m į ŠR nuo Ringelio ir Danės upių santakos, Danės kairiajame krante. Šio kapinyno V kalvos šlaitas nusileidžia beveik prie pat Klaipėdos–Liepojos kelio.

Archeologinių tyrinėjimų metu Kalnuvėnų kaime buvo aptiktas naujas, niekur neužfiksuotas archeologinis kapinynas. Jis yra Klaipėdos–Liepojos kelio atkarpoje, tarp 10,3–10,6 km. Ekspedicijos metu buvo nustatyta apytikslė viso kapinyno teritorija. Jos dydis – apie 170 m P–Š kryptimi ir 80 m V–R kryptimi. V šio kapinyno dalis prieina prie pat Klaipėdos–Liepojos kelio. P minėto kapinyno dalis yra labai stipriai apardyta. Apie 1–2 m storio viršutinis žemės sluoksnis nustumdytas buldozeriu. Šioje kapinyno dalyje žemės paviršiuje mėtėsi archeologiniai radiniai bei deginti ir nedeginti žmonių kaulai. Buvo surasta: du geležiniai ietigaliai, žalvarinė įvija, du žalvariniai įvijiniai žiedai, vienas iš jų ornamentuotas brūkšneliais, dvi žalvarinės diržo sagtys, iš jų viena dvinarė diržo sagtis su apkalėliu, dvi žalvarinių karolių dalys, kurių kiekviena buvo sudaryta iš dviejų karoliukų (vieni karoliai, sudaryti iš apvalios formos karoliukų, kiti – kvadrato formos), trys dalys žalvarinės juostinės apyrankės, dvi dalys žalvarinės tordiruotos antkaklės, žalvarinės apsilydžiusios segės dalis ir penki susilydę žalvarinių dirbinių fragmentai. Be to, surasta dešimt smulkių geležinių aprūdijusių dirbinių fragmentų.

Po tyrinėjimų kapinynas buvo įtrauktas į apskaitą. 2002 m. planuojama pradėti apardytos kapinyno dalies archeologinius tyrimus.

ARCHAEOLOGICAL SURVEY ON THE ROAD OF KLAIPĖDA–LIEPOJA (0–11.5 KM)

During the archaeological investigations on the road of Klaipėda–Liepoja between 10.3 km and 10.6 km, the Kalnuvėnai cemetery was disclosed. The southern part of the cemetery was disturbed.